

MADDİ KÜLTÜR VE TEKNOLOJİ ETKİLEŞİMİNDE YENİ ENDÜSTRİYEL KONARGÖÇERLİK

Ayşe Özge Ağça, Atılım Üniversitesi, Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü
Dilek Akbulut, Gazi Üniversitesi, Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü

Geçmişten bugüne konargöçer yaşam tarzını benimseyen Yörükler, gezip gördükleri coğrafyalardan edindikleri birikimleri, sahip oldukları becerilere adapte ederek değişimlere ayak uydurmuş ve Türkiye'nin kültürel mirasına katkıda bulunmuşlardır. Yörüklerin gezgin yaşamlarında yer alan nesnelere, değişen doğal koşullara uyumlu, taşınabilir, pratik, az sayıda ama çok fonksiyonlu olmaları önemlidir. Ancak son yüzyılda yaşanan endüstriyel ve teknolojik gelişmeler ile Yörüklerin bu nesnelere, endüstriyel ürünler ve malzemelerle değiştirdiği, melezlediği veya bu ürünlere yeni fonksiyonlar eklediği, ortaya çıkan yeni nesnelere de yeni anlamlar yüklediği görülmektedir. Bu dönüşüm sürecinde Yörükler, konargöçer ve yerleşik hayat arasında yarı göçer bir yaşam tarzını da benimsemişlerdir. Endüstrinin sunduğu imkânlar, Yörüklerin dokumacılık, ahşap işçiliği gibi belirli zanaatlarının yok olmasına neden olurken, hayvancılık, çiftçilik ve taşınma faaliyetlerinde kullanılan eşyalar yerini yenilerine bırakmakta, aynı zamanda eski pratiğin getirdiği farklı bir fonksiyon alanı daha tanımlanması da devam etmektedir. Bu çalışmada Mersin ili civarında konargöçer Yörük obaları, yarı göçer aileler ve yerel Yörük müzeleri üzerinden saha araştırmaları yapılmış ve yarı göçer ailelerin çadırları mülakat için ziyaret edilmiştir. Çalışmanın amacı bu yarı göçebe hayata yönelik nesnelere tasarlanma ve adaptasyon süreçlerinin analiz edilmesi ve bu sürece etki eden etmenler doğrultusunda bir sınıflandırma oluşturulmasıdır. Bölgede yaşanan dönüşümler, tasarım, maddi kültür, teknoloji ve zanaat bağlamında değerlendirilerek, göçebe hayatta kullanılan nesnelere adapte edilen endüstriyel ürünler karşılaştırmalı olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada nesnelere teknoloji ile etkileşimleri, kullanım mecraları ve kültürel bağlamları temel alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yörükler; konargöçerlik; yerleşiklik; adaptasyon; maddi kültür.

GİRİŞ

Gündelik hayatta kullanılan nesnelere, kültürün ve kimliğin önemli birer parçasıdır. Bu nesnelere her biri, zamana ve içinde bulunduğu toplumun yaşam tarzına uyum sağlayarak varlığını sürdürür. Değişen şartlara adaptasyon sürecinde bu nesnelere kimi zaman doğru tasarlanmış bir ürüne, kimi zaman da ancak beklenen performansı sağlayan bir melez biçime dönüştüğü görülür. Teknolojiden

ve endüstriyel gelişmelerden etkilenen günümüz Yörük yaşantısında da bu gibi dönüşümleri görmek mümkündür.

Geçmişte geçimleri tamamen hayvancılığa dayalı olan, kışı sahile yakın bölgelerde veya ılıman iklimde, yazı yaylada geçiren konargöçer topluluklar olan Yörüklerin sayısı günümüzde oldukça azalmıştır. Yörükler, bugün bir taraftan göçer yaşam tarzlarını sürdürürken bir taraftan da endüstriyel gelişmelerin ve daha iyi yaşam koşullarının getirilerini göz önünde bulundurarak yarı göçerliğe ya da yerleşik hayata adapte olmaya başlamışlardır. Yaşanan teknolojik ve endüstriyel gelişmeler, gidilen yerlerde karşılaşılan zorluklar ve hayvancılığın yeterli bir geçim kaynağı olmaması durumu ile yüzleşen Yörük aileleri, yerleşik hayatın imkânlarından faydalanmak için kervanın geçtiği güzergâhlarda yerleşik ya da yarı yerleşik olarak yaşamlarını devam ettirme kararı almışlardır. Bu değişimler kültürel geçmişlerinde sahip oldukları nesnelere, ürünleri etkilemiş ve Yörükler, onları yeniden yorumlayarak yeni yaşam tarzlarına adapte etmeye başlamışlardır. Bu adaptasyonlar sonucunda ortaya çıkan nesnelere ürünleştirdiğini söylemek mümkün değildir. Ancak her ne kadar yaşam tarzlarını değiştirmiş olsalar da, Yörük kültürel mirasının izlerini bu nesnelere görmek mümkündür.

Bu araştırmada, öncelikle gözlem ve görüşmeler sonucunda endüstriyel gelişmelerin ve teknolojik yeniliklerin Yörük yaşam tarzına ve maddi kültürüne etkisi endüstriyel tasarım bağlamında değerlendirilmiş ve nesnelere dönüşümü için bir sınıflandırma oluşturulmuştur. Yaşanan değişimlere, kültürün, coğrafyanın, kimliğin, alışkanlıkların ve ihtiyaçların nasıl şekil verdiği analiz edilerek yeni bir yaşam tarzının oluşturulmasındaki etkenler belirlenmiştir.

YÖRÜK YAŞAMI VE MADDİ KÜLTÜRÜ

Yörük kelimesi “yörümek” fiilinden gelir ve “çabuk ve iyi yürüten” insanlar olarak nitelendirilirler (Dulkadir, 1997, s. 12). Bu halk bazen kendi oymak adlarıyla bazen de kendi köylerinin isimleri ile anılır. Yerleştikleri alanlar genellikle beslenme, barınma ve korunma gibi kervanın temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri verimli topraklar, sahil bölgeleri veya hayvanlarını otlatabilecekleri açık arazilerdir. Kervan içerisinde bu bölgeye yerleşenler, savaşlar sonrasında edindikleri bu arazileri değerlendirme faaliyetlerinde bulunmuş, göç ettikleri bölgede, yol, köprü, su kanalları yapımından, yaptıkları yolların emniyetinden ve tamir işlerinden sorumlu tutulmuşlardır. İlerleyen zamanlarda, kurulan beyliklerin veya devletlerin hem askeri öncü gücü olmuş hem de geride cephaneye ve maddi destek sağlamışlardır. Ancak yerleşik hayata geçmeyenlerin tarih boyunca gösterdikleri bu hareketliliğin nedenleri: Bütün bu beylik ve devletler için savaşlara katılma ve gidilen yerlere iskân etme zorunluluğu, otağı daha bol, yaylağı elverişli yeni yurtlar edinme isteği ya da ziraate uygun olmayan coğrafi alanların verilmesi, bununla beraber gelen yöneticinin göçerleri anlayacak idari kabiliyete ve bilgiye sahip olmaması, iskan edilecek bölgede yaşanan etnik, dini ve kültürel farklılıkların getirdiği zorluklar ve zamanla bu yaşam tarzını fazlasıyla kabullenerek

hür olmak ve dayatılan vergilerden ve baskılardan kaçma isteği olarak gösterilir (Kum, 1949, s.71).

Göçmek, Yörükler için doğal, coğrafi ve iktisadi şartların zorlaması ile mecburi bir yer değiştirme değil, bir yaşayış şeklidir. Genellikle küçükbaş hayvancılık ve tarımla geçinirler. Tarım faaliyetleri kendilerine yetecek düzeydedir. Daimî çadırlarda yaşarlar. Göçerken evlerini oluşturan eşyayı binek hayvanları ile taşımaktadırlar. Maddi kültürleri göç sebebi ile minimal düzeydedir ve taşınacak eşyaların hafifliği ön plandadır.

Endüstri, sosyal hayatta değişime ve tüketim nesnelерinde artışa sebep olmuştur. Baudrillard'a (2016) göre tüketim nesneleri bireyin gündelik yaşamını mucizevi bir şekilde kontrol eder hale gelmiştir. Yaşanan bu bolluk aslında nesnelerin üretim hızının artmasından ziyade, onları yok etmeye duyulan arzudandır. Nesnelere ile bu kadar iç içe olan insanın kültürünün oluşumu ve oluşan kültürün bu nesnelere yeniden şekillendirmesi, kültür ile maddiyat arasındaki ilişkinin sorgulanmasına yol açmıştır.

“Maddi kültür’ terimi görünüşte cansız olan çevremizdeki şeylerin; toplumsal işlevler gerçekleştirmek, toplumsal ilişkileri düzenlemek ve insan faaliyetine sembolik anlamlar katmak üzere insanlar üzerinden etkide bulunduğunu ve insanların onların üzerinde etkide bulunduğunu vurgular.” (Woodward, 2016, s. 7)

Appadurai'ya (1988) göre post modern toplum anlayışında tüketilen nesnelere, sosyal statünün bir göstergesi olmak dışında sosyalleşmenin kaynağını da oluşturmaktadırlar. Bireyler arasında eşyalar aracılığı ile iletişim kurulur. Nesnelere de bireyler gibi toplumsal yaşamları vardır ve birbirinin gelişimini tetikler. Kopytoff'a (1988) göre bu maddi kültür unsurları, bir süre sonra sadece meta olmaktan çıkarak insanlar arasındaki ilişkilere ve ritüellere göre özümser ve özgünleşir. Ancak onları şekillendiren aynı zamanda yaşam koşullarıdır. İçinde buldukları toplumun zamanı ve mekânı, dolayısı ile bu zaman içerisinde etkilendikleri her şey, nesnelere de etkiler (Kopytoff, 1988).

Günümüzde Yörükleri konargöçer ve yerleşik yaşam arasında bocalarken görebiliriz. Bunun sebebi gelişmekte olan teknoloji ile daha rahat bir yaşama sahip olma arzusudur. Tekeli'ye (2010) göre sürdürülebilir bir yaşam tarzı için insan faaliyetlerinin sağladığı doyuma dayandırılacak bir yaşam kalitesi anlayışı benimsenmelidir. Tekeli (2010), gezen, gören, biriktiren ve öğrenen bireylerden oluşan toplumların bu kalite arayışının peşinde olduğunu söyler. Yörükler uzun bir süre farklı kültürlerin etkisinde kalmışlarsa da şu an sahip oldukları göç güzergâhları artık bu gelişmeler için yeterli değildir. Üstelik gelinen teknolojik koşullar düzeyinde sürekli mobilize bir hayat sürdürüyor olmak ve bu nesnelere sahip olmak açısından zor görünmektedir. Kaldı ki dönemsel olarak göç edilen yerlerin çoğu da bu koşullara uyum sağlamamıştır.

Bunun devamında, bazı Yörük aileleri konargöçer yaşamı terk ederek köylere yakın yerleri mesken edinmişlerdir. Ancak buralarda da hayvancılık faaliyetle-

rine devam edebilmek için yaz ve kış dönemlerinde yine yer değiştirmektedirler. Çadırlar bu yarı göçer yaşam tarzına göre farklılaşmış, göçte kullanılan develerin yerini kamyonlar, traktörler ve arabalar almıştır. Hayvancılığın yanı sıra mevsim işçiliği, çiftçilik gibi faaliyetlere de girişilmiştir. Yörüklerin su ve elektrik gibi kaynaklara yakınlıklarına göre yarı göçerliklerini dahi sorgulamak mümkündür.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada niteliksel yöntem kullanılmakta olup, saha çalışması yapılmıştır. Veri toplama aşaması, yarı yapılandırılmış mülakat ve gözlem teknikleri uygulanarak gerçekleştirilmiştir.

EVREN VE ÖRNEKLEM

Teknolojik değişimlerin konargöçerlerin yaşam tarzlarına ve maddi kültürlerine etkisinin incelenmesi ve sınıflandırmasının yapılabilmesi için bu değişimler yerinde gözlemlenmiştir. Saha çalışmasından önce, gözlemlenecek olan bireylerin kimler olması gerektiğine, mevcut alanyazın araştırmasından çıkarılan anahtar kelimeler ve oluşturulan kavram haritasına göre karar verilmiştir (Resim 1). Bu haritada yaşanan endüstriyel gelişmelerin etkisinin görüldüğü grup, yerleşiklik ile konargöçerlik arasında yarı göçer hayat sürmekte olan Yörük aileleridir.

Yarı göçer Yörük aileleri Mersin'in Yenişehir ilçesine bağlı köylerden seçilmiştir. Bölge, yerleşik ve konargöçer yaşam tarzını sürdürmekte olan Yörüklerin bulunması sebebiyle uygun bulunmuştur. Mülakat yapılacak Yörük aileleri, bu bölgelerde daha önceden çobanlık yapmış, civar köylerdeki yarı göçer aileleri bilen, yakın zamanda konargöçerlikten yarı göçerliğe, oradan da yerleşik hayata geçmiş olan Nizami Suna vasıtasıyla belirlenmiştir. Araştırma örnekleminde Değirmençay köyünden iki, İnsu köyünden dört, Aşağı-Çukurkeşlik köyünden bir aile yer almaktadır. Değirmençay köyündeki iki aile ile yapılan yapılandırılmamış mülakatlar sonucu daha sonraki aileler için mülakatlar yarı-yapılandırılmış şekilde düzenlenmiştir. Görüşmeler bütün aile bireyleri ile gerçekleştirilmiştir. Ailelerin yaşadıkları bölgeler çadır içi ve dışı olarak ele alınmış ve fotoğraflanmıştır.

VERİLERİN TOPLANMASI

Kayıtlar, yedi aile ile ayrı ayrı gerçekleştirilen mülakatlardan oluşmaktadır. Bunun dışında Nizami Suna'nın kendi deneyimleri ve köy kahvesinden alınan genel değerlendirmelerden de veriler elde edilmiştir. Yapılan yarı-yapılandırılmış mülakatlarda ilk aşamada genel durum değerlendirmesi üzerinde durulmuştur:

- Yaşam koşulları nasıldır?
- Geçim kaynakları nedir?
- Çadır yapıları nasıldır?
- Hala yaylak-kışlak şeklinde göçme durumları nedir?
- Göçüp göçmemeye neye göre karar verilmektedir?
- Geçmişe dair hatırlanan bir konargöçerlik durumu var mıdır?

İkinci aşamada ise çadır içi ve dışı gözlemlendikten sonra burada karşılaşılan değişimlere yönelik aşağıdaki sorular sorulmuştur:

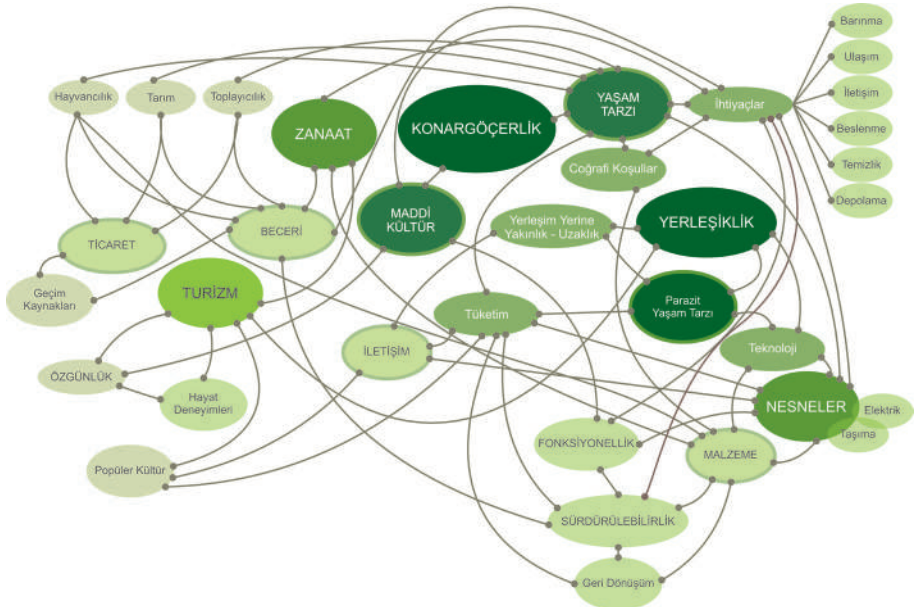
- Sahip oldukları ürünler, nesnelere nelerdir?
- Ürünler ile etkileşimleri nedir?
- Teknolojik ürünlerin yaşamlarına nüfuz etme süreçleri nasıldır?
- Hangi ihtiyaçlara yönelik ürünler mevcuttur?
- Yeni gelen ürüne kendilerinin bir etkisi var mı?
- Ürün adaptasyona uğramış mı?
- Yeniden değerlendirilen ürünler var mıdır? Varsa nelerdir?
- Yeni işlevler ve anlamlar yüklenen ürünler var mıdır? Varsa nelerdir?
- Malzeme, enerji kaynağı ve teknolojik altyapıda değişikliğin etkileri nelerdir?

Yarı göçer yürüklerin yaşam tarzlarında kalıcı sistem değişimine neden olan, onlar için yeni bir ihtiyaç alanı tanımlayan ve bu yaşam tarzına adapte olan gelişmeler yaşandığı gözlemlenmiştir.

Sorular ve cevaplar, görüşülen ailenin geçmişlerine dair bildiklerine, çadırlarına, göçerlik durumlarına ya da gözlenen değişimlere göre farklılık göstermektedir.

YÖRÜKLERİN MADDİ KÜLTÜRÜNDE, ZANAAT FAALİYETLERİNDE VE YAŞAM TARZINDA YAŞANAN DEĞİŞİMLER

Bu bölümde Yörük yaşamındaki temel faaliyetler ve zanaatlar tanımlanıp dönüşümleri ele alınmıştır.

Resim 1. Yörükler, zanaat, maddi kültür, yaşam tarzı ve endüstri ilişkiler ağı

Barınma

Daha önce “taşınabilir ev” olarak tanımlanan Yörük çadırları, içinde yaşayanın dokuduğu keçinin kırkımı ile kara kıldan yapılır (Aksoy, 2012, s.194). Dokuma evin duvarları, çatısı, zemindeki halısı ve mobilyaları da kıldandır. Keçi kılının tercih edilme sebebi, gerekli uzunluğa, dayanıklılığa sahip olması ve ısı yalıtımı yapabilmesidir. Bünyesinde su tutmaz ve çabuk kurur. Ancak dokunduğunda ağır bir ürün oluşturur. Üzerindeki dokumalar hangi obaya, kafileye, aşirete ya da beyliğe bağlı olduklarının işaretlerini taşır. Çadır, ıstar adı verilen el tezgâhlarında dokunur. Bu tezgâhların ahşap işçiliği, dokumalardaki kadar özenli olmasa da yine Yörüklere aittir. Çevreden bulunan tahta odun veya kargı parçaları gibi malzemeler ile dokuma için gereken tezgâh, tecce, çıkırık, kirmen, kirkit, pamuk atacağı, ellik, çulhalık tarağı ve mekik gibi araçlar üretilir. Kara kıl çadırların kurulumu kolay olmakla beraber bu basitliği sağlamak için belirli bir strüktüre sahiptir. Dışardan gerilerek kazıklarla çakılması dışında içerdeki parçalar muntazam bir şekilde çakılmadan ayakta durur ve önlerine yine dokuma ile yapılmış depolama çuvalları dizilir. Yan cepheler de bu çuvallarla desteklenir. Bunun yanı sıra, bazen mutfak için naylonla kaplanmış ve daha iyi koruyan ve yalıtın manar bölümleri bulunur. Soğuk havalarda yiyeceklerin depolanması için uygundur.

Günümüzde yarı göçer Yörükler, kara kıl çadır yerine taşınması daha kolay olan naylon çadırları tercih etmektedir. Yerleştikleri bölgelerde kış çok soğuk geçmediğinden ve yaz daha kavurucu olduğundan bazılarında yansıtıcı yüzeyli naylon sergiler görülür. Artık hiçbiri dokuma yapmamaktadırlar. Dolayısıyla tezgâhlarına da ihtiyaç duymazlar. Çoğunun çadırı o bölgeye çakılmış ya da beton dökülerek sabitlenmiş direklerden oluşur. Çadırı tekrar bozup kurmazlar. Ancak etraftan topladığı malzemeleri çadırlarına adapte etme geleneğine devam etmektedirler. Birçoğunun çadırının girişi kapalıdır ve köylerdeki evlerin kapıları gibidir. Bazılarında yerlere ahşap veya karo döşeme yapılmıştır. Yine etraftan buldukları reklam brandaları ile çadır yüzeylerini sağlamlaştırırlar. Yarı göçer ve yerleşik Yörüklerin çulhalık tezgâhında dokuduğu kilimler ve çulhalar ise genellikle iplerden ya da kesilen kumaşlardan yapılmaktadır.

Depolama-Saklama

“Mektep, medrese görmemiş göçebe Türk kızlarının ibda edercesine meydana getirdikleri motiflerle müzeyyen halı ve kilimler, yükte hafiftir; ancak bir çuvalı doldurur. Fakat en modern şehirdeki, en mutena bir salonu ziynetlendirecek vasıfta, sanat değerindedir. Diğer dokumaları, motifli (yanışlı) çuvalları, süslü keçeleri, süslü çadırlarıyla, azıcık eşya içinde büyük bir maddi kültürü; ücra dağ başlarında, umulmadık yerlerde büyük bir manevi kültürü temsil ederler.” (Eröz, 1991, s. 79)

Buradan da anlaşılacağı gibi özellikle kışlaktayken usta-çırak ilişkisi gibi anne kız, başta ıstar tezgâhında çadır, halı, çuval, heybe olmak üzere, çulhacılık, keçecilik, ağaç işleri ve işlemecilik gibi zanaat faaliyetleri icra ederler. Buralarda üretilen ürünler genellikle kendi ihtiyaçlarını karşılamak içindir. Bunun dışında

düğünlerde sergilenmek için yapılan ve buna özelleşmiş dokumalar da bulunmaktadır. Üzerlerindeki motiflerle ve kullanılan materyallerle (kullanılan lif cinsine göre isimlendirilen yün ala ve kıl ala çuvalı gibi) bu dokumalar birbirinden ayrılır.

Liflerin kırkım aşamasından dokumaya hazır hale getirilinceye kadar geçirdiği işlemler kırkım, yıkama, tarama, yay ile atma, burma hazırlama, eğirme, koçlama ve bükme işlemi olarak sıralanmaktadır (Akan, 2016, s.30). Saklamada kullanılan dokumalar genel başlıklarıyla çul, çuval, ala çuval, kıl çuval ve un çuvalıdır.

Diğer bir saklama malzemesi ise sahip olunan mallardan çıkan derilerdir. Derilerden, su tuluğu, ekmek dağarcığı, ayran tuluğu ve peynirlik yapılır. Saklanma ve yapıma koşulları birbirinden farklıdır (Dulkadir, 1997, s.88). Tulukları asmak için ise çatma adını verdikleri üçayaklı direkler dikilir.

Yarı göçerlerde depolamak için naylon ya da bez çuvalar kullanılır. Plastik kasaların ve bidonların da kullanıldığı ya da duruma göre tedarik edildiği görülmektedir. Saklama işlemleri de eskisi gibi deri ile yapılmaz. Artık buzhane kiralamalarına da gerek yoktur. Çünkü pek çoğu güneş enerjisi ile buzdolabı ya da buzluk çalıştırmaktadırlar. Peynir basılacak ise yine bez bir çuvala basılır, uygun ortamda muhafaza edilir. Su için, eğer aile köyden uzak bir yere yerleşmişse tankerle köye gidip haftalık suyunu depolar ya da yakın su kaynağından hortumlarla su çeker.

Ev İşleri

Yörükler, yiyeceklerini ve kap kacak olarak kullandıkları eşyaların pek çoğunu daha önceleri geçtikleri köylerden ya da kurulan pazarlardan almaktaydılar. Bunun haricinde gündelik yaşamda kullandıkları ve kendilerinin basitçe ürettiği eşyalar da mevcuttu. Pek çoğu mobil hayata uygun, yani sağlam, taşınabilir ve hafiftir. Bütün bu eşyalar, belirli bir süre sonra onlara kendilerinin verdikleri isimler ile maddi kültürlerini oluşturmuştur. Bugün yarı göçer Yörüklerin kullandığı kap kacaklar, bu eşyaların genellikle plastikten olan muadilleridir. Daha önceleri kullanılan idare lambası, lüks, ışıldak ve fener kurdukları güneş enerjisi sistemleri ya da elektrik abonelikleri sayesinde döşedikleri kablolar ve bağladıkları ampullerle çözüme ulaştırılmıştır. Bu nesnelere, sağlam, taşınabilir, hafif ve kolay erişilebilir olması, değişmeyen özellikleridir. Ancak malzemedeki değişim zanaatların ve el becerilerinin zamanla kaybolmasına neden olmuştur.

Ziraat

Hayvancılık ve tarım faaliyetleri Yörüklerin başlıca geçim kaynağıdır. Tarımsal faaliyetler, eskilerde göçtükleri bölgede kısa vadede kendilerine yetecek besinleri üretmek amacıyla yapılırsa da, bazılarının mevsimlik işçi olarak çalıştığı da görülmüştür. Bu yüzden bahçe aletleri, oraklar, makaslar, büyükbaşlara geçirilen boyunduruklar ve sürülen saban yine müzelerde sergilenmektedir. Hayvancılık faaliyetlerinde çit yapmak için gereken malzemeler önceleri tahta parçaları iken daha sonra tel örgü çekilmeye başlanmıştır. Günümüzde ise dayanıklılığı artırıl-

miş galvanizli teller kullanılmaktadır. Hayvan çadırlarına yazın brandalarla, kışın alüminyum levhalarla çatı yapılmaktadır.

İletişim-Boş Zaman Faaliyetleri

Yaylalarda süren yaşam gereği uzun yıllar Yörükler cep telefonu, televizyon ve bilgisayar gibi iletişim cihazlarını kullanmamışlardır. Eğlenme veya dinlenme gündüz gerçekleştirilebilecek bir faaliyet değildir. Çocuklukla kaçan ya da kaçabilecek hayvanların varlığı ve dağlarda yaşamın getirdiği diğer tehditler onları bu gibi faaliyetlerden uzak tutmuştur. Her ne kadar kargı ve odun gibi malzemelerden yaptıkları çitler de olsa hayvan bakımı zaman almakta ve dikkat gerektirmektedir. Göçebe yaşamda saat kullanımı da enderdir. Dulkadir'in (1997) yaptığı bir sohbette, erkek bir Yörük gün içerisinde saati yaklaşık olarak tahmin edebilmiştir. Aynı şekilde hava tahmini de yapabilmektedirler. Ancak bunun için radyo kullandıkları da görülmüştür. 2000'li yılların ortalarına doğru bazı aileler kullandıkları araçların akülerinden faydalanarak televizyon ve cep telefonu kullanmaya başlamıştır. Bu etkileşim, daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak isteyen Yörüklerin yerleşik yaşama geçişini önemli ölçüde etkilemiştir. Bugün yarı göçer Yörüklere bakıldığında hemen hemen her teknolojik aleti kullandıklarını görebilmekteyiz. Kimileri traktör aküsünü, kimisi güneş enerjisini kullanmakta, kimisi ise köylere daha yakın yaşayıp elektriğe abone olarak bu sistemlerden faydalanmaktadır.

Göç

Taşımada kullanılan dokumalar heybe, torba ve kolan dokumalardır. Heybeler genellikle tarlalara giderken ya da binek hayvanının üzerine serilirken kullanılır. Bu yüzden üzerlerinde pek fazla motif yer almaz. Heybenin bir diğer işlevi ise takas aracı olmasıdır. Heybeler, düğünlerde hediyeleşme geleneğinin de önemli bir parçasıdır. Kolan dokumalar ise hayvanlara yük bağlamada, çocuğu beşiğe veya sırta bağlamada, beşiği sırta almak için, sırta taşınan dokuma eşyaların sap kısmında ve çeşitli yük taşıma işlerinde kullanılmaktadır (Akan, 2016, s.12).

Eskiden develerle göç edildiğinden, bu göç esnasında taşınan eşyaları korumak ve hayvanın güneşten etkilenmesini önlemek için üzerlerine örtülen deve önlükleri bulunmaktaydı. Bu önlükler renkli ve nakışlıdır. Aynı zamanda devenin süslenmesi ve hayvanın gururlandırılması için yapıldığı söylenmektedir.

Günümüzdeki yarı göçer göçlerinde ise 90'lı yıllardan sonra yaygınlaşan araçlar, kamyon, traktör, çapa motoru ve otomobiller olduğundan, bu ürünlere pek fazla rastlanmaz. Taşıtlarda tercihleri dağlık arazide sürmeye uygun olanlarıdır. Bu yüzden genellikle eski model araçları tercih eder ve yine onların aksamalarını da kendilerine göre düzenletirler. Bazıları bu araçların aküsünü bazıları da depolarını kullanır. Eskiye aracın elden çıkarılmadığı, bunun yerine tekerlek parçasının hortum kanal yırtıklarını kapamak için kullanıldığı ya da bagajın depo amacıyla kullanılabilceği düşüncesi ile aracın çadırın yakınlarında çürümeye bırakıldığı görülmüştür.

YÖRÜK YAŞAMINA ETKİ EDEN DEĞİŞİMLERİN SINIFLANDIRILMASI

Teknolojik gelişmelerin temel etkisinin sadece gereksinim olduğu düşünülür. Erataç'a (2003, s.3) göre "işlev bağlamında yaklaşıldığında beslenme, barınma, üreme ve korunmayı içeren unsurlar teknolojiyi yaşamsal bir etkinlik olarak belirlemektedir". Teknoloji bu nedenle gündelik hayatın sosyal bir parçası olarak yaşam kültürünü oluşturur. Plastik ve metal sanayisinin gelişimi ve artan malzeme çeşitliliği, gündelik hayatın şekillenmesinde etkili olmuştur. Bununla birlikte iletişim ve ağ sistemleri gibi sistem tasarımları da yeni yaşam tarzlarının önemli belirleyicilerindedir. Örnek olarak, Mersin'de Sarıkeçeli Yörüklerini ele alan tezinde Aksoy (2012) konargöçer olanların dahi teknoloji ile ne kadar temasta olduğunu açıklar.

Malzeme değişikliğinin etkisini, birinci aile ile yapılan mülakatlarda çadır sahibi Yörük şöyle açıklar:

"Şimdi konuşuyoruz ya biz seninle, teller olmasaydı hiçbirimiz burada böyle oturamazdık. En iyi şey teller. Davarları kaybederdik geçi bu grar goparır atardı..." (Değirmençay Köyü, 2017)

İkinci aile ise sistem çözümlerinin kimlik tanımını oluşturmadaki etkisinden şöyle bahseder:

"Biz biraz sosyetik yörügüz. Her şeyimiz var. Güneş paneli ile her şeyi çalıştırıyoruz. Fırın, televizyon, çanak..." (Değirmençay Köyü, 2017)

Tasarladıkları sistemler, ürünler ve nesnelere bahsi geçen sadece meta olma durumundan çıkarak anlamsal boyutlara ulaşmıştır ve böylece birincil işlevlerinin yanında ikincil işlevler kazanmışlardır (Erataç, 2003, s.94).

Kopytoff (1988) "şeyler" hakkında süreçsel bir görüş sunmaktadır. Bu "süreç" içerisinde nesnelere statüsü, kategorice ve anlamca dönüşüm geçirir. Dönüşümlerin bir biyografisi, şeylerin ise tıpkı insanlar gibi toplumsal yaşamları vardır. Bu dönüşümü anlamak için şu soruları sorar: Bu şey nereden gelmektedir ve kim tarafından üretilmiştir? Ne için tasarlanmıştır? Nerelede kullanılacaktır? Bu zamana kadarki hikâyesi nedir ve kültürel söylemler bize bu tür bir şeyin ideal konumu açısından neler anlatır? Bu şeyin "hayatında" aşamalar var mıdır ve yararlılığı gittiğinde veya giderse ne olacaktır? Geçmişteki şeyler ile bugünkü şeyler arasındaki bağı kurmak ve yararlılığını kaybeden şeylerin yeniden değerlendirilmesi sürecini ortaya koymak için bir sınıflandırma yapılmıştır. Sınıflandırmada verilen örneklerin değişimleri de üç aşamada incelenmiştir. Birinci aşama geleneksel ürünler, ikinci aşama endüstriyel gelişmenin etkisi ile malzeme ve taşınabilirlik gibi faktörler kapsamında değişen nesnelere, üçüncü aşama ise endüstriyel gelişmeler etkisinde sistem çözümleridir (Tablo 1).

Tablo 1. Dönüşüm aşamaları

1.Aşama	2.Aşama	3.Aşama
Geleneksel Ürün	Enerji Kaynağı Teknolojik Gelişme	Yeni Enerji Kaynağı Sistem Tasarımı Yeni Ürün Olasılıkları

Günümüze kadar yaşanan bu değişimler sonucu meydana gelen yeni nesnelere, geçmişteki ürünün kaybolmasına neden olmuştur. Değişimler giderek daha fazla nesneyi bir araya getiren sistemlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Sistem çözümleri ile yeniden sorgulanan nesnelere, giderek yeni ürünlere dönüşmektedirler. Yaşanan değişimler, gelişen iletişim kanalları aracılığıyla hızla yayılmıştır ve hemen hemen her yarı göçer Yörük ailesinde rastlanırlar hale gelmişlerdir. Kalıcı ve yaygın çözümler sonucu meskenler parçalanmış ve parçalar tekrar bütünlükte yeni bir mesken tanımını oluşturmuştur. Nesnelere yaşam tarzına ve aynı zamanda geçmiş alışkanlıkların yeni nesnelere değişimine etkisi bu sınıflandırma örneklerinde gözlemlenmektedir.

Yeni/Endüstriyel Ürünün Aynı İşlevi Karşılamanın Mevcut Çözüm ile Doğrudan Yer Değiştirmesi

Daha önceleri konargöçer Yörükler aydınlatma ürünü olarak minimal, taşınabilir, malzemesinden dolayı yolculuğa dayanıklı, üretimi kolay ve fonksiyonelliğinin ön planda olduğu idare lambalarını kullanıyorlardı (Resim 2). Bu lambalar, yakıt problemi ve yaşanan endüstriyel gelişmelere direnememişlerdir. Öncelikle çadırın iç aydınlatmasında lüksten yararlanmışsa da o da tüplü olması ve taşınabilirliğinin az, tehlikesinin yüksek olması nedenleriyle yerini el fenerlerine ve radyolu ışıldaklara bırakmıştır. Bu seçimlerde taşınabilirliğin yanı sıra çadır hayatına yeni bir eğlence alternatifini sunulması da etkili olmuştur. Radyo, Aksoy'un (2012) da belirttiği gibi hem hava tahminleri hem de dinlenme saatleri için bir çözüm ol-

Resim 2. Aydınlatma: İdare lambasının yerini lüks, fener, radyolu ışıldak veya güneş enerjisi panelleri sayesinde ampullerin alması

muştur. Üstelik ışıldakların ve fenerlerin aydınlatma açısı çok daha geniş olmakta ve daha uzağı aydınlatmaktadır. Bu ürünler ortama adapte olmalarına gerek kalmadan, geleneksel olanın kalıcı bir şekilde doğrudan yerini almıştır.

Yaşam tarzını etkileyen esas gelişme ikinci aşamada olmuştur. Daha önceleri enerji kaynağı olarak traktörlerin aküsünden elektrik sistemleri kuran aileler artık yaygın olarak güneş enerjisi panellerinden faydalanmaktadır. Hatta traktör aküsünden önce jeneratör kullanan yarı göçer aileler de görülmüştür. Güneş enerjisi sistemi sadece aydınlatma elemanı olarak ampulün değil daha birçok kullanım nesnesinin önünü açmıştır. Örneğin, daha önceleri köylerde şarj edilen cep telefonları artık çadırda şarj edilebilmektedir. Yörükler yazın yaptıkları peynir ve yağları, buzhanelere kira vererek muhafaza ederlerken, artık pek çok çadırın içerisinde mini buzdolabı, derin dondurucu ya da bazılarında daha büyük buzdolapları görülmektedir. Televizyon, dizüstü bilgisayar ve tabletler de Yörük çocuklarının okul zamanı geldiğinde diğer çocuklara uyum sağlamasını kolaylaştırmıştır. Büyük buzdolapları gibi, kurulan su sistemleri ile çamaşır makineleri dahi çalıştırılmaktadır. Artık çamaşır da kazan ve tokaç ile yıkanmamaktadır.

At, eşek ve deve gibi hayvanların kullanımında yaşanan değişim de yine ikinci aşamada bir yer değiştirme olarak görülebilir. Bu yer değiştirme, koşulları iyileştirme çabasıdır. Tabi eski düzene bağlı nesnelere de ortadan kalkmıştır.

Yaşamlarına malzeme değişikliği bazında etki eden bir ürün de daha önce bahsettiğimiz demir tel örgülerdir. Bu örgüler sayesinde otlak alanları daha net tanımlanmış, kaçan hayvan sayısı azaldığından, sürekli gözetime ayrılan zamanın yerini boş zaman faaliyetleri almıştır. Bazıları bu boş vakti değerlendirmek için farklı uğraşlar edinmişlerdir. Daha önce kendine yetecek kadar ekim yapan Yörükler artık civar köylerdeki çiftçiler ile ortak olarak çiftçiliğe ya da yemciliğe başlamışlardır. Bir diğer örnek ise güğüm, helke, cere ve ibrik gibi kap kacakların yerini plastik kovalar, şişeler ve bidonların hatta bazılarının (ibrik ve helke) yerini birebir plastikten kopyalarının alması durumudur. Yerlere döşenen karolar veya iki çadırın (yaylak-kışlak) yerini belirtmek için toprağa dökülmüş beton da yine malzeme değişiminin örneği olarak gösterilebilir. Bu örnek aynı zamanda meskenin yeniden oluşumu sürecini de hızlandırmıştır. Haliyle bu kadar değişim, çadırın ana yapısını da değiştirmektedir.

Yeni/Endüstriyel Ürünün Farklı Bir Alana/İşleve Yönelik Kullanılması

“İlk insan toplulukları, avcılık ve toplayıcılığa dayalı göçebe toplumlardı; yeni yiyecek kaynakları bulma arayışına göre şekillenen yaşam tarzında atiklik, taşınabilirlik ve uyum gösterebilme gibi nitelikler başat ölçütlerdi. Tarıma dayalı daha yerleşik kırsal toplulukların evrimiyle birlikte, yeni yaşam tarzlarına uygun başka ayırt edici özellikler, başka biçim gelenekleri hızlıca yerini aldı.” (Heskett, 2013, s. 26)

Heskett’e (2013) göre gelenek durağan değildir. İnsan ihtiyaçlarına ve yaşam koşullarına uyum sağlamak için sürekli değişim yaşar. Bu değişimler, bir ağ halinde birbirine bağlı olan geçmişin de bir parçasıdır. Hiçbir yeni çözüm, geçmişteki

Resim 3. Tavuk, horoz, hindi kafesi ve kedi taşıma çantasında yumurtalar

çözümün değerlerinin, en azından bir parçasını bile taşımadan yerini alamaz. Nesnelere, bu değişimler sonucu, faydacıl nitelikleri ya da fonksiyonellikleri ile değil yeni kazandığı anlamlar sayesinde dönüşmüşlerdir. Nesnelere, sergiledikleri işlevlerle sınırlı değildir (Baudrillard, 2016) ve her şeyden öte, yaşam tarzı ile ilgili ipuçları ve sembolik işaretler taşırlar.

Yörük hayatında kullanılan nesnelere Heskett'in (2013) ortaya koyduğu özellikler bulunmaktadır. Yörükler artık yerleşik hayata geçiyor olsalar da gündelik nesnelere biriktirerek onları farklı alanlara uyarlamaya devam etmektedirler. Bu uyarlamalar aşağıdaki gibi örneklendirilmiştir.

Geleneksel Yörük yaşamında kümes yer almamaktadır. Konargöçerlerin tavuk, horoz, hindi gibi hayvanlara bakması zordur. Besleyenler ise genellikle bu hayvanlara ya basit bir çatma yaparlar ya da serbest bırakırlar. Yarı göçerlerin ilk kümes çözümleri, kendi çadırları gibi olduğu yere sabitlenecek şekildedir. İkinci çözüm ise geçmişteki alışkanlıklarına çok daha iyi uyum sağlamış farklı bir nesnenin yeniden değerlendirilmesi durumudur (Resim 3). Bu değerlendirme ile ürün yeniden anlamlandırılmış, pratik, işlevsel ve taşınabilir bir ürüne dönüşmüştür. Çadır dışı alanda görülen kollu küvet oturağından yapılmış salıncak ve stor perde ile güneşin engellendiği köşk (çardak) de benzer örnekler olarak verilebilir. Oturma ve güneşi engelleme görevleri bir alandan başka bir alana aktarılarak yeniden değerlendirilmiştir. Eski kapıların çadır girişlerine monte edilmesi de farklı bir mecradan gelen ürünlerin yeniden kullanımına örnektir. Bu örnekteki nesne, benzerlerinin aksine daha kalıcı ve yaygın bir çözüm olmuştur. Yakın köylerden bulunan kapıların, yeniden inşa edilen çadırın dışarıdan da özel bir alan ve bir ev düzeni görünümü kazanmasını sağladığı söylenebilir.

Resim 4. Plastik kasaların köşk oturma birimlerine dönüşmesi

Köşk dedikleri bu yapı ise çadırın çok yakına kurulmuş bir çardak gibidir (Resim 4). Ancak genellikle topraktan biraz yukarıda oturmak için tahta parçalarından çatma zemin kurulur. Üzerine minder atılır ve kilim serilir. Yerleşik Yörüklerde oldukça yaygın olan bu oluşum, konargöçerlerde görülmez. Yarı göçerlerin ise, içinde eşyalarını taşıdıkları plastik kasaları köşkte masa ve sandalye olarak kullanılarak, onlara ikincil bir fonksiyon kazandırdıkları görülmektedir. Bu kasalar, daha basit bir hali ile Resim 4’te sol köşede görülen kütük ile aynı işlevi görür. Ancak fonksiyon alanı kütükten çok daha geniştir. Yağmurdan etkilenmez ve güneş altında uzun süre dayanır.

Yeni Ürünün Yeni Bir Problemi Çözmesi (Yaşam Tarzını Etkileyecek Değişiklikler)

“Belirli bir kültürde yetişen insanlar, bu kültürün kendi hayatları süresince değiştiğini görürler: yeni kelimeler, yeni fikirler, yeni tarzlar. Kültür evrilir ve insan değişimde rol oynar. Tüketim tam da kültürün kavgasının verildiği ve biçimlendiği yerdir.” (Douglas ve Isherwood, 1999, s.73)

Radyo, televizyon ve internet bağlantısının olduğu cep telefonları ve bilgisayarlar, bu gelişmeler sonucu oluşan boş zaman faaliyeti gereksinimlerini karşılar. Aynı zamanda yerleşik hayata adapte olma sürecini de hızlandırırlar. Ailelerden birinde, tablet veya dizüstü bilgisayarın, küçük yaştaki çocuklarının, taşınabilir eğitim ile gittiği anaokulundaki diğer çocuklara uyum sağlaması için alındığı belirtilmiştir. Eğitimdeki başarısı tartışılır olsa da bu tip ürünlerin iletişim gereksinimi karşılamak için olduğu görülebilir. Televizyon ise özellikle oturma odası kurgusunun oluşumu için önemli bir değişikliktir. Çadır içerisindeki konumu genellikle hepsinde ayındır ve diğer eşyaların konumlarının da yeniden belirlenmesini sağlamıştır (Resim 5).

Resim 5. Çadırlarda televizyon, tablet, telefon ve kablolar

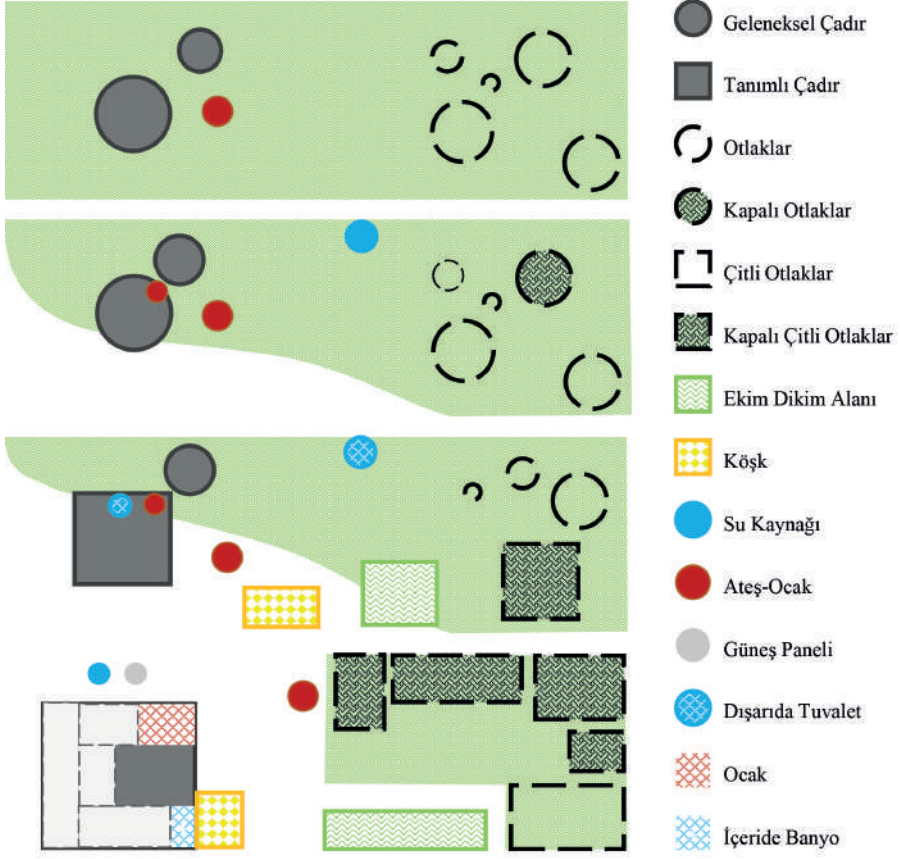
Mekân Düzenindeki Değişim

Yaşanan bu değişimler ve yeni gelen nesnelerin oluşturduğu kurgu, yerleşik hayata geçiş aşamasında yaşam alanlarını tekrar yapılandırmıştır. Artık yaşam, konargöçerlikten uzaklaşarak yarı göçerlik ile yerleşiklik arasında konumlanmıştır (Resim 6 ve Tablo 2).

Malzemedeki değişim meskeni değiştiren ilk etmen olmuştur. Teller otlak alanların tanımlanmasını kolaylaştırmış, keçi kılından yapılan çadırlar yerine naylonlar ve brandalar gerilmiş, aynı zamanda bu malzemeler ile çadır içerisinde ve dışarısında da bölümler oluşturulmuştur. Yaşam kalitesini artırmak amacıyla ya köylere yakın yerlere yerleşilmiş, ya da en fazla iki göç alanı belirlenmiştir. Bu alanlara bazen beton dökülmüş bazen de tahta veya fayans döşenmiştir. Su sistemi kurulmuş, banyo içeri alınmıştır. Güneş enerjisi ile birlikte çadırın içerisine elektrikli aletler ve beyaz eşyalar girmiştir. Eğlence ve dinlenme zamanı bollaştığından, çadır, balkon (köşk), oturma odası, yatak odası, çalışma odası, mutfak ve lavabo gibi bölümlere ayrılmıştır. Bu alanların kendi içindeki düzenine ise yine adapte edilen nesne veya ürünler karar vermektedir.

SONUÇ

Değişen yaşam koşulları ve zirai faaliyetlerdeki zorluklar, Yörüklerin konargöçer yaşam tarzının sürdürmesini günden güne zorlaştırmıştır. Mersin'in köylerine ya-

Resim 6. Mekân düzenindeki değişimler

kın bölgelere göçerek orada yarı göçer yaşam tarzını idame ettiren Yörük aileleri zamana ve seçtikleri mekâna uyum sağlamaya çalışmaktadırlar.

Bu uyum sürecinde, gereksinim duydukları nesnelere de dönüştüğü ve yeniden tasarlandığı görülmektedir.

“Tüketicinin irrasyonel olduğunu varsayan fikri unuttun. Malların yemeye, giyinmeye ve barınmaya yaradığını unuttun; kullanımdaki faydalarını unuttun ve onun yerine metallerin düşünmeye yaradığı fikrini deneyin; metalleri insanın yaratma yetisinin sözel olmayan bir kanalı olarak ele alın.” (Douglas ve Isherwood, 1999, s. 77)

Tüketilen nesnelere kullanıcıları için sadece ilk işlevlerine yönelik değildiler. Kullanıcılarını, aynı zamanda daha farklı nelere dönüşebileceklerini düşünmeye sevk etmektedirler. Yörüklerin geçmişte kendilerinin üretip tükettiği nesnelere yaşam tarzlarından gelen kaygılarını yansıtmakta başarılı oldukları söylenebilir. Ancak, bu yeni yaşam tarzına adapte edilen kullanım nesnelere, Yörüklerin işlevselliği

Tablo 2. Yaşam tarzlarına göre mesken alanları ve yeni gelen ürünler

Yaşam Tarzı: 1	Konargöçer Çadırlar Ateş Alanı Otlak Alanlar
Yaşam Tarzı: 2	Konargöçer Çadırlar Ateş Alanı - Mutfak Dışarıda Banyo Otlak Alanlar Kapalı Otlaklar
Yaşam Tarzı: 3	Yarı-Konargöçer Çadırlar -İki Taşınma Alanı Ateş Alanı-Mutfak Dışarıda Tuvalet Ve İçeride Banyo Otlak Alanlar-Mezbahalar Ekim Dikim Alanları Köşk Fırın – Mini Buzdolabı - Televizyon Güneş Enerjisi – Su deposu – Çanak Anten
Yaşam Tarzı: 4	Yarı-Yerleşik Odaları Tanımlı Çadırlar -İki Taşınma Alanı Ateş Alanı-Mutfak Dışarıda Tuvalet Ve İçeride Banyo Tanımlı Otlak Alanlar - Mezbahalar Ekim Dikim Alanları Balkon Tipi Köşk Çamaşır Makinesi – Buzdolabı – Fırın – Televizyon – Dizüstü Bilgisayar Köyden Su Ve Elektrik Bağlantısı

arttırma gayesinde, minimal yapısından ve estetik değerden yoksun eşyalara dönüşmüşlerdir.

Bu noktada tasarımcılara düşen, içinde buldukları toplumun değişken dinamiklerini gözlemleyerek endüstriyel gelişmelerin ve teknolojinin yarattığı gereksinimleri doğru bir şekilde yeni ürünlere yansıtmaaktır. Biriktirici, tüketici, fonksiyonelci, mobil ve dönüştürücü yarı göçer toplum, sürdürülebilir bir yaşam tarzına tutunmada tasarımcılara örnek teşkil edebilir.

Yörüklerin yerleşik yaşama yaklaşmış olmaları, kaybolan zanaat ve el işçiliğinin yeniden kazanımı için ortam hazırlayan bir fırsat olabilir. Yörük turizmi faaliyetleri de yaptıkları ürünlerin potansiyel kullanıcılarıyla etkileşim halinde olmalarını sağlayacaktır. Bu ürünlerin adaptasyon sürecini zanaatlarına yansıtacak şekilde yeniden değerlendirilmesinin yolu zanaata dayalı tasarım anlayışından geçmektedir.

KAYNAKÇA

- Akan, M. (2016). Anadolu Yörük Yaşamında Dokuma Geleneği. *Kalemişi*, (4)7, 39-58.
- Aksoy, H. (2012). *Göçebelikten Yerleşikliğe Geçiş Sürecinde Sosyo-Kültürel Bağlamda Sarıkeçili Yörükleri*. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Appadurai, A. (Ed.). (1988). *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. New York: Cambridge University Press.
- Baudrillard, J. (2016). *Tüketim Toplumu* (8. Baskı). (F. Keskin ve H. Deliceçaylı, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Douglas, M. ve Isherwood, B. (1999). *Tüketim Antropolojisi*. (E.A. Aytekin, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Dulkadir, H. (1997). *İçel'de Son Yörükler Sarıkeçililer*. Mersin: İçel Valiliği Yayınları.
- Erataç, O. (2003). *Endüstri Tasarımında Teknolojik Değişimlerin Ürün Kimliğine Etkileri ve Bir Yöntem Önerisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- Eröz, M. (1991). *Yörükler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Heskett, J. (2013). *Tasarım*. (E. Uzun, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Kopytoff, I. (1988). The Cultural Biography of Things: Commoditization as Process. A. Appadurai (Ed.), *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective* içinde (64-92). New York: Cambridge University Press.
- Kum, N. (1949). Türkmen ve Tahtacılar Arasında Tetkikler, Görüşler. *Türk Folklor Araştırmaları*, (1)5.
- Tekeli, İ. (2010). *Gündelik Yaşam, Yaşam Kalitesi ve Yerellik Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Woodward, I. (2016). *Maddi Kültürü Anlamak*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.